

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.4.10>
УДК 070.1:355.17-053.18(470:477)"2014/..."

Ольга Пелешок

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-9844-4480>
olga.peleshok@tnpu.edu.ua

ЦЕРЕМОНІЯ ПРОЩАННЯ ІЗ ЗАГИБЛИМИ ВІЙСЬКОВИМИ. ЕТИЧНІ НОМІНАЦІЇ ЧУТЛИВОГО ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ В МЕДІА

Актуальність дослідження зумовлена важливістю вивчення в журналістикознавстві медіачутливого візуального контенту і особливостей його висвітлення. Мета статті — виявлення та аналіз негативних тенденцій етичних номінацій чутливого контенту в медіа щодо етики фоторепрезентації церемоній прощання з загиблими військовими. Предметом дослідження є етичні аспекти візуального контенту в українських медіа. Аналізуються роль контексту, можливість документування подій через фотографію та її суб'єктивність, емоційне навантаження, яке несе фотографія, і її вплив на глядача, фіксація порушень прав людини, а також етичні питання висвітлення церемоній прощання із загиблими військовими. У дослідженні застосовані загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми: емпіричного і системного аналізу, аналітичний, компаративний, описовий.

У результаті дослідження з'ясовано, що етичні принципи журналістики завжди були актуальними, але з початком війни у 2014 році та з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну в лютому 2022 року це питання стало ще важливішим і набуло нового значення. На сьогодні в Україні не існує жодного цілісного дослідження, яке б стосувалося етичних принципів журналістики в оприлюдненні візуальних матеріалів про жертв війни. Етичні норми публікації зображень похоронної церемонії військових, які загинули від російської агресії, залишаються доволі невизначеними. Проте в реаліях сьогодення, коли номінації медіачутливого контенту часто транслюються в медіа, ця тематика потребує серйозної рефлексії. Важливо дослідити та визначити межу між необхідністю використання фотографій для підтвердження фактів воєнних злочинів і етикою поширення експресивних зображень у їхньому первісному вигляді.

Вважаємо, що медіа, фіксуючи процесію похорону військовослужбовців, не враховують всіх аспектів впливу фотографії на читачів. Є ймовірність, що частина аудиторії могла б віддати перевагу тому, щоб не бачити зображення військовослужбовця в труні крупним планом. З'ясовано, що ретушування подібних фото (заблюрення обличчя) було б професійним підходом у такій ситуації, адже прощання із загиблим визначає подальші етапи, зокрема повернення його родичів і близьких до нормального життя. Тому медійні фото з поховання загиблих військових повинні переглядатися читачами тільки свідомо, але в жодному разі не випадково.

Ключові слова: медіа; журналістика; фотографія; етика; етичні принципи; чутливий контент; візуальний контент; російсько-українська війна; військовослужбовець; поховання; військовий похорон.

Природні катастрофи, війни та конфлікти є подіями людських страждань, які регулярно висвітлюються в пресі. Те, як ці події транслюються, значною мірою залежить від медіа, які виконують роль «вартових» візуального контенту.

Уже упродовж тривалого часу українські медіа висвітлюють події широкомасштабної російської агресії проти України. Зокрема й аспекти, пов'язані з загибеллю військових та цивільних. Такі повідомлення часто мають сенсаційні заголовки, супроводжуються фотографіями вбитих або містять відео, де зафіксовано момент убивства чи його наслідки. Журналістські матеріали поширюються соціальними мережами або іншими сайтами. (Курзьменко та ін., 2022, с. 12)

Однак зафіксовані події здатні викликати такі емоції, як співчуття, сум, жаль, гнів або навіть агресію. У ситуації війни ці емоції можуть мотивувати звичайних людей до активних дій, включаючи допомогу армії та постраждалим від трагедії. Крім того, слід зазначити, що ця тематика має і важливий психологічний аспект: вона дуже часто є болючою для тих, хто «споживає» чутливий візуальний контент непередбачено, а відтак стає причиною психологічної травматизації аудиторії.

Етичні аспекти візуального контенту залишаються надзвичайно актуальними через постійні зміни в медійному середовищі та суспільному сприйнятті війни. В умовах сучасних конфліктів і розвитку цифрових технологій етичні питання стають ще більш важливими, оскільки

вплив фотографій на громадську думку, психічний стан населення та поширення дезінформації набуває нових вимірів. Це дослідження сприятиме глибшому розумінню етичних викликів і допоможе формувати відповідальніший підхід до висвітлення чутливого контенту через фотографію.

Сьогодні журналісти, інфлюенсери та медійні особи стають ретрансляторами інформації. У сучасному світі кожен із нас може впливати на інформаційний простір інших людей, використовуючи соціальні мережі як платформу для поширення своїх думок і переконань (Мельник, 2024). Фотографія є проявом універсальної мови, яка не потребує декодування чи спеціальних знань і миттєво сприймається людською свідомістю, на відміну від тексту. «Однак в цій миттєвості та легкості полягає і своєрідна небезпека, адже таким чином аудиторія є незахищеною перед шокуєчим, жорстоким змістом зображення, на якому зафіксовано наслідки терактів, катастроф чи збройних конфліктів» (Глушко, 2017).

Метою дослідження є виявлення й аналіз негативних тенденцій етичних номінацій чутливого контенту в медіа щодо етики фоторепрезентації церемоній прощання із загиблими військовими.

Теоретико-методологічна база

Проблема присутності зображень у щоденних новинах постійно обговорюється як у наукових журналістикознавчих дослідженнях, так і в практичній діяльності (Hanusch, 2013; Morse, 2014). Попередні напрацювання показали, що окреслення цих моментів базується на двох фундаментальних цінностях журналістики: наданні інформації та повазі до жертв (Morse, 2014). Обидва принципи потенційно мають однакову моральну легітимність у журналістиці (Silva & Eldridge, 2020, pp. 31–33), тому медійникам необхідно обґрунтовувати своє рішення щодо трансляції чутливого контенту в кожній окремій ситуації.

Напрацювання теоретичних основ вивчення етичної візуалізації в медіа узвичаювалося багатьма науками. У межах журналістикознавства цією проблематикою займалися Барбі Зелізер і Девід Д. Перлмуттер, Ніколас Мірзоев, Ребека А. Адельман, Френк Меллер та інші цікавилися цією тематикою з погляду візуальної культури. У галузі мистецтвознавства етичну візуалізацію студіювали Френсіс Герін та Олена Червоник. До прикладу, ізраїльська режисерка і теоретикія фотографії та візуальної культури Арієлла Айша Азулай вважає, що фото насильства і страждань повинні змінити світ, адже вони надихають на дії. Вона називає такі знімки «транзитними візами», які можуть забрати глядача куди завгодно. Вона стверджує, що для того, щоб боротися з насильством, його необхідно бачити (Azoulay, 2019). Отже, «науковий інтерес до візуалізації страждань у медіасфері має міждисциплінарний характер й інтегрує проблематику інформаційної свободи, етичних і правових регуляторів, естетичного чуття, ролі медіа у формуванні громадської

думки засобами візуального контенту» (Лисенко, 2023).

З огляду на мету дослідження в статті застосовано методологію загальнонаукових методів і прийомів. На основі емпіричного аналізу визначено ключові компоненти наукової проблеми, зокрема предмет дослідження, а також його науковий і прикладний контексти. Системний аналіз сприяв опрацюванню теоретичної бази дослідження та встановленню міждисциплінарних зв'язків у дискусії щодо етико-естетичних аспектів функціонування чутливого медіаконтенту, а також проблем фоторепрезентації церемоній прощання з українськими військовими в медіа. Аналітичний, компаративний та описовий методи дали можливість виявити особливості етико-естетичної парадигми медійної сутності фотографії, яка постійно змінюється в медіасфері завдяки розвитку цифрових і мобільних технологій. Узагальнення й синтез посприяли обґрунтуванню висновків та визначенню їхньої відповідності поставленим завданням.

Результати дослідження

Епоха виникнення фотографії наповнила життя звичайної людини знімками дивовижних пейзажів, портретами відомих особистостей і кадрами цікавих подій. Чим доступнішим і зручнішим ставало фотографування, тим більше різноманітних за тематикою зображень з'являлось у медіа.

У межах нашого дослідження доречним буде окреслення терміна «постмортем» (англ. post-mortem) — це посмертна фотографія, звичай фотографування померлих людей. Іспанська художниця, дослідниця та професорка фотографії в Університеті Барселони Монтсе Моркате зауважує, що про посмертну фотографію

можна говорити як про фотожанр, що швидко виник після появи фотографії у відповідь на потреби, які охоплюють як суто інтимну сферу, пов'язану з родинним середовищем, так і інші соціальні та культурні аспекти. Усі ці потреби визначаються еволюцією сприйняття самої смерті та цінності фотографічного зображення. (Morcate, 2012, p. 169)

В Україні інтерес до цього унікального жанру фотографії лише починає зростати (відчувається нестача спеціалізованих наукових досліджень на цю тему), тоді як на Заході транслявання та колекціонування фотографій померлих уже давно стало звичним явищем (Філіпова, 2021). Як пише дослідниця вікторіанської літератури Ненсі М. Вест,

люди були більше готові заплатити кілька доларів за дагеротип, який увічнював смерть близької людини, ніж за знімок, що фіксував шлюб або народження. Причина була проста: смерть була всюдишою. Спалахи високозаразних і смертельних хвороб були частими,

і коли наукові відкриття підірвали традиційні релігійні вірування, багато хто звернувся до фотографії як засобу протистояння смерті. Якщо їхнє життя могло бути нестабільним, то їхнє зображення принаймні могло зберегтися. (West, 1996, p. 126)

Американські дослідниці Ліз Стенлі та Сью Вайз (Stanley and Wise, 2011) зазначають, що в міру розвитку фотографії все більше людей зверталися до неї як до частини процесу скорботи. Це стало способом пережити горе, допомагаючи людям примиритися зі смертю. Сьогодні посмертна фотографія є реліктом минулої епохи, проте й досі залишається частиною процесу скорботи для багатьох людей. Як пояснюють дослідниці, це не пережиток минулого, а частина людської природи, потреба зафіксувати момент, коли людина і присутня, і водночас відсутня, «спроба утримати, а також знак того, що потрібно відпустити» (Jackson, 2021).

Ще принаймні до середини ХХ століття посмертна фотографія не вважалася чимось дивним, страхітливим або загрозовим. Вона була природною складовою меморіальних практик, поширених у багатьох культурах. «Бачення жанру *post mortem* як жахливого та навіть дикого — переважно ознака сьогодення» (Філіпова, 2021). Промовистим прикладом, який пов'язує такі фото з етичними номінаціями чутливого візуального контенту в медіях сьогодення, можна назвати світлину 1861 року «П'ятеро полеглих» Кароля Беєра.

Рис. 1. К. Беєр. П'ять полеглих, 1861

Це фотоколаж із п'яти знімків, на яких зображені тіла чоловіків. Чотири фотографії демонструють відкриті вогнепальні рани. Зображення поміщені в рамку з підписом зверху. Кароль Беєр володів власним фотоательє у Варшаві, де займався створенням фотопортретів, включаючи посмертні знімки. Він зафіксував п'ятьох учасників патріотичної демонстрації, яких розстріляли

за наказом влади. Це фото було широко розповсюджене по всій Польщі й стало своєрідним символом викриття свавілля влади. «Достеменно не можна сказати, що саме це фото дало поштовх для переродження традиції посмертного фото у соціальний феномен. Однак у історії фотографії та фотожурналістики світлини *pre mortem* залишили особливий емоційний слід» (Філіпова, 2021).

Негативні новини, такі як конфлікти або інші події, що призводять до загибелі чи травмування людей, часто мають високу новинну цінність. Вона визначається суспільною значимістю події, яка зростає відповідно до її потенційного впливу та кількості залучених осіб. Тому для медіа надзвичайно важливо висвітлювати такі теми як текстово, так і візуально. У випадках смерті фотографії виконують роль свідчень і демонструють присутність фотографа на місці події (Zelizer, 2007). «З початком війн почали фотографувати не лише знаменитостей, а й тіла покійних жертв, які широко використовувалися в журналістиці. Багато некрологів супроводжувалися знімками мерців. Пік поширення припав на сімдесяті — вісімдесяті роки, коли у продажу з'явилися напівавтоматичні фотокамери» (Малай, 2021). Обов'язковими були кадри, на яких покійник зображений крупним планом, а також ті, де родичі стоять біля труни. Учені вважають, що наприкінці ХХ століття люди почали уникати згадок про похорони, прагнучи пам'ятати рідних живими та щасливими. Експерти пояснюють, що така поведінка властива постхристиянському суспільству, яке боїться смерті. «З початком ХХ століття фото-

графування перетворилось на важливу частину процедури проведення багатьох обрядових дій, а з другої половини ХХ століття — необхідну» (Дмитрюк, 2019, с. 1274).

Із 24 лютого українці бачать жакливі, криваві зображення поранених і загиблих чоловіків, жінок, дітей, людей похилого віку. В особливому контексті горя виявляються фотофіксація похоронів і вшанування полеглих воїнів, захисників України. Історикиня мистецтва, кураторка, докторантка Оксфордського університету Олена Червоник зазначає, що «нині фотографія стала на місце графічних зображень. Бо якщо колись трагічну подію зображали малюнком, зараз ми це робимо з допомогою фотографії» (Мельник, 2023). Вона також обґрунтовує доцільність фотографування таких подій терміном «вуаеризм», що «означає бажання бачити "тильну сторону" подій, знати те, що інші хотіли б приховати від сторонніх очей, споглядати такі видовища, учасники яких можуть не здогадуватися про присутність глядачів» (Батаєва, 2017, с. 48). Дивлячись на ці фото, ми не відчуваємо ніякого задоволення чи

піднесення, але вони викликають у нас емпатію, співчуття до людей на фото (Мельник, 2023), а отже, за словами вченої, частина горя доходить до людей, які споживають відповідний медіаконтент, оскільки вони є представниками суспільства, що переживає втрату. Зображення людини, яка втратила найдорожче, указують на невід'ємну частину суспільного тіла, що страждає.

«Похоронно-поминальна обрядовість — це комплекс ритуалів і звичаїв, встановлених народною традицією. Вони супроводжують завершальний етап життя людини. Систематично фіксувати такі народні звичаї почали у XIX сторіччі» (Ільків, 2023). Коли воїн повертається на батьківщину «на щиті» (цей фразеологізм запроваджено в червні 2022 року і підтримано Генштабом ЗСУ 11 серпня того ж року), земляки зустрічають траурний кортеж, утворюючи живий коридор, і часто стають на коліна перед процесією. Ця традиція бере свій початок ще з часів козаччини. «До воїнів завжди ставились із величезною шанобою. Обряди їх поховання як у минулі часи, так і нині наповнені символічними діями, що покликані компенсувати порушення усталених традицій, пов'язаних зі смертю людини» (Букет, 2024). 2 липня 2021 року Верховна Рада України ухвалила новий військовий церемоніал поховання (Про внесення змін до Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» щодо військового поховального ритуалу, 2021), що спирається на український історичний досвід і сучасні зарубіжні практики. «Головна місія ритуалу — гідне вшанування загиблого захисника, віддання йому належних військових почесностей у такий спосіб, аби його рідні й місцева громада розуміли, що ховають не когось пересічного, а людину, завдяки якій існує держава Україна» (Букет, 2024).

Фотографування похоронного обряду в журналістиці передбачає репортажну зйомку, коли медійник не втручається в процес здійснення обряду, а лише фіксує окремі події всередині нього. Подібна зйомка спрямована на підтвердження реальності події, а не особистості та створює враження прямої, безпосередньої взаємодії глядача з відображеною частиною світу. Для фотокореспондентів існує безліч способів висвітлення таких подій, де вибрана стратегія залежить від численних культурних і політичних аспектів, а також від мотивів публікації.

Якщо похорон відбувається відкрито, публічно, це на цвинтарі чи біля церкви — то його можна вважати публічним заходом, зйомка якого дозволена відповідно до ст. 307 Цивільного Кодексу України. Окремі особи можуть заперечувати проти того, аби їх фотографували — тоді варто припинити зйомку саме цих людей. Якщо ж похорон — це вузька закрита подія для найближчих, для родини, друзів і побратимів, то є сенс керуватись не лиш

юридичними аспектами, а й морально-етичними нормами. (Воробйов та ін., 2022)

У статті 308 Цивільного Кодексу України «Охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах» зазначено, що опублікування фото померлого можуть бути використані і продемонстровані лише за згодою осіб, визначених частиною четвертою статті 303 цього ж Кодексу («Право на особисті папери»), тобто «лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер» (Цивільний кодекс України, 2024). Проте, як влучно зазначається на сайті ГО «Детектор медіа», «після смерті людини важко говорити про захист її прав, адже вони зникають разом із людиною. Але потрібно враховувати права її близьких» (Детектор медіа, 2021).

Поєднуючи етику та фотографію, ми фактично розглядаємо, як чотири задіяні сторони — фотограф, суспільство, держава та зображена особа — ведуть дискусію про етику погляду, етику розповсюдження та етику реакції. Це означає, що ми потрапляємо в обговорення етичної відповідальності та взаємин між цими суб'єктами.

Тема поховання загиблих воїнів, на жаль, часто висвітлюється в загальноукраїнських медіа, проте особливо багато її транслюється на місцевому рівні. Приклади візуальної фіксації в медіа церемонії прощання з українськими військовими продемонстровані на рис. 2 і 3 (з метою наукової достовірності подаємо фотооригінал світлин без розмиття облич).

Як бачимо, при фотофіксації похоронної процесії за участю загиблих військовослужбовців спостерігаємо, як медіа не враховують вплив фотографії на своїх читачів. Є ймовірність, що частина споживачів медіаконтенту могла б віддати перевагу тому, щоб не бачити зображення військового в труні крупним планом, тож медіа намагаються досягти афективного впливу на своїх читачів і глядачів. У більшості фотоматеріалів обличчя людей не розмивають, а заголовки не мають позначки 18+ або дисклеймерів про чутливий контент, який може спричинити моральні страждання. Ретушування подібних фото (заблюрення обличчя), яке не часто трапляється в медіа (рис. 4), було б професійним підходом у такій ситуації, адже прощання із загиблим визначає подальший процес повернення до нормального життя його родичів і близьких. До того ж медійники повинні враховувати те, що від моменту смерті із тілом людини починаються незворотні процеси, які в залежності від низки умов дуже характерно змінюють зовнішній вигляд покійника. Тому медійні фото з поховання військовослужбовців читачі мають право переглядати тільки свідомо, у жодному разі не випадково.

Подібні візуальні зображення можуть принизити пам'ять померлих і завдати болю їхнім родинам.

Рис. 2. Після важкого поранення помер 34-річний воїн з Тернопільщини. (2024, 15 вересня). ПЕРШІЙ онлайн. <https://www.gazeta1.com/statti/pislyavazhkhogo-poranennya-pomer-34-richnyj-voyin-z-ternopilshhyny>

Рис. 3. «Це священна війна із загарбником»: у Луцьку попрощалися із загиблим Героєм Владиславом Недільком. (2022, 7 лютого). Волинські новини. <https://www.volynnews.com/news/all/tse-sviashchenna-viyna-iz-zaharbnykom-ulutsku-poproshchalysia>

Рис. 4. Вбили за три дні до ротації: на Тростянецьчині прощаються із загиблим у зоні ООС військовим. (2024, 29 липня). Вінниця.info. <https://vinnitsa.info/article/zahynuv-zatry-dni-do-rotatsiyi-na-trostryanechchyni-proshchayut-sya-iz-zahyblim-u-zoni-oos-viyskovym-foto>

Тому, навіть якщо необхідність висвітлення таких подій не підлягає сумніву, спосіб, у який ці новини подаються, дійсно є дискусійним питанням, і журналісти мають вирішити, чи представляти всю правду, чи поважати жертв. Іншими словами, виклик, із яким стикаються журналісти, полягає в тому, як збалансувати два основні демократичні принципи — людську гідність і право громадськості на інформацію. У цьому контексті необхідно враховувати не лише порушення гідності жертв, але й почуття їхніх близьких. У багатьох випадках родичі померлого несуть його право на конфіденційність і людську гідність, оскільки жертва вже мертва. Вони утворюють вторинне коло осіб, які можуть бути ображені поширенням графічних зображень. Медіа повинні розглянути потенційну цінність показу таких зображень.

Ще одним аспектом видимості смерті є почуття широкої публіки: це глядачі та читачі, які можуть відчувати дискомфорт від впливу на них жахливих зображень. Тому медіа повинні враховувати питання смаку і доречності, а також поважати почуття своєї аудиторії. На цьому часто наголошують і священнослужителі, які підкреслюють, що поховання загиблого воїна — це передусім глибоко особиста й емоційно чутлива подія для його рідних, а не громадська справа:

Я ж бачу, як відбувається похорон. Дуже часто це старенькі батьки. А тіло у такому непростому стані, що таке прощання може перетворитися у знущання, а не вшанування. І знову ж таки, тіло загиблого воїна — це не загальнодоступне досягнення чи спільна власність. Це дуже сакральні й інтимні моменти, горе й біда рідних. (Зубова, 2023)

Науковиця Аліна Червінчук, яка досліджує феномен війни в інформаційному просторі України зазначає, що

при висвітленні історій про померлих журналістів варто сфокусуватись на житті людини.

Виділити те, що робить її особливою: вірування, оточення (середовище, хобі, робота, сім'я і друзі), вподобання та антипатії. Ретельно вивчити життя людини. Завжди бути точними. Точно відобразити імена, перевірити достовірність фактів. Використовувати влучні деталі для опису життя, проте варто уникати непотрібних, закривавлених деталей. Бажано використовувати в тексті цитати родичів і друзів для опису життя людини. Варто зосередити увагу на особистісних якостях, зокрема, навести приклад, як герой історії за життя долав перешкоди. (2021, с. 36–37)

Водночас Комісія з журналістської етики наголошує на двох великих викликах для журналістів, які висвітлюють прощання із загиблими воїнами. Перший — уникнути шаблонного висвітлення, не перетворювати тему на рутину, другий — розповідати про життя воїна, а не про те, як його ховають.

Похорон загиблого воїна є подією, яка становить суспільний інтерес. Тому медіа можуть показувати і труну із загиблим, і його рідних, і людей, які прийшли попрощатися. Водночас Комісія з журналістської етики радить більше приділяти уваги тому, яким був боєць за життя, поспілкуватися з людьми, які можуть розповісти про нього. У центрі уваги повинне бути не горе присутніх на церемонії поховання, а сам загиблий та його вчинки. (2024)

Громадська організація «Жінки в медіа» (2024) надає свої пропозиції медійникам щодо етичного висвітлення церемонії прощання з українськими військовими, які «допоможуть зберегти баланс між приватним життям і суспільно важливою новиною, подбати про почуття рідних і близьких, а також глядачів, читачів і слухачів»:

1. *Проявляйте людяність і не посилюйте біль близьких.* Публікуйте тільки перевірені факти про загиблих, уникайте емоційного загострення («він страждав нестерпно») і не поширюйте чуток.

2. *Поважайте право на приватність.* Заздалегідь зв'яжіться з близькими загиблого та запитайте дозволу на висвітлення церемонії. Поставтеся з розумінням до їхньої відмови щодо фото чи відеозйомки: у такому випадку знайдіть інший спосіб розповісти про подію. Якщо поховання має значний суспільний інтерес, формальна згода родичів може бути необов'язковою.

3. *Ознакою сенсаціоналізму та маніпуляцій з почуттями аудиторії є надмірна увага до трагічних деталей.* Наприклад, коли більшу частину часу глядачам демонструють труну з тілом, моменти опускання труни до могили, а також крупні плани рідних під час прощання. Етичніше було б показувати не шокуючі деталі, а передавати загальну атмосферу церемонії.

4. *Зосередження на зовнішніх атрибутах похоронної церемонії замість того, щоб акцентувати увагу на заслугах загиблого або загиблої.* Слід фокусуватися не лише на скорботі, а на пам'яті та внеску загиблих у захист нашої країни.

5. *Формування своїх матеріалів на основі виступів під час похоронної церемонії.* Проте такі промови зазвичай містять лише загальні фрази, що не дозволяє розкрити особистість загиблого. Використання пресрелізів від влади може бути корисним як інформаційний привід для створення власної історії. Важливо надавати перевагу особистим інтерв'ю з тими, хто знав бійця, оскільки вони можуть поділитися розповідями про його вчинки та погляди. Ставте запитання, шукайте нову інформацію, не обмежуючись лише пресрелізом.

6. *При висвітленні загибелі військових важливо однаково акцентувати увагу як на чоловіках, так і на жінках, уникаючи стереотипного підходу до їхнього сімейного статусу чи особистих мрій.* Не використовуйте кліше, які підкреслюють гендерні ролі, наприклад, «мріяла про весілля» для жінок чи «героїчно загинув» для чоловіків. Розповідайте історії на рівних, акцентуючи на професійних досягненнях та особистих якостях без гендерних упереджень. Використовуйте інклюзивну мову та визнавайте різноманіття сімейних і особистих стосунків.

7. *Одягайтеся відповідно до обставин і дотримуйтеся стриманості.* Уникайте використання смартфонів та голосних розмов під час похорону. Не перешкоджайте проведенню церемонії прощання та не розштовхуйте інших заради отримання вдалої фотографії. Працюйте максимально непомітно та використовуйте техніку, яка дозволяє знімати і записувати на відстані.

8. *Той факт, що загиблий був публічною особою, не означає, що його рідні також прагнуть до публічності.* Записувати інтерв'ю з неповнолітніми дітьми загиблих просто на цвинтарі є неетично, але відвідати родину через деякий час після поховання — доречно. Виявляйте увагу до близьких загиблого не лише в день похорону.

9. *Важливо розділяти військову службу, професійну діяльність до мобілізації та сімейні*

стосунки. Інформація про рідних та їхні стосунки є приватною, і оприлюднювати її можна лише за згодою особи — навіть якщо вам здається, що розповідь про родинний конфлікт зробить матеріал більш вражаючим. Можна згадати про проблеми, з якими загиблий зіткнувся в житті, але потрібно подавати лише ті факти, які допомагають розкрити основну тему матеріалу.

10. *Журналістам, які висвітлюють чутливі події, важливо дбати про своє ментальне здоров'я.* Керівники редакцій і медіаорганізацій повинні розробляти програми психологічної підтримки для журналістів. Це допоможе запобігти професійному вигоранню та іншим психологічним проблемам, з якими стикаються медійники під час війни. (Жінки в медіа, 2024)

Німецький журналіст Симон П. Бальцерт (Simon P. Balzert) вивчив підхід до фотографій, що показує сцени насильства в німецькій та іспанській пресі. У дослідженні «Трупи на першій сторінці? Фотографії насильства та імідж-етика: порівняння якісних німецьких та іспанських газет» автор визначає фотографії з чутливим контентом як «зображення мертвих або поранених людей, відрубаних частин тіл, а також фотографії, які дають змогу припустити, що зображена особа була вбита або поранена безпосередньо після знімання» (Balzert, 2013). Автор також зазначає, що рішення за чи проти публікації фотографії має прийматися в кожному конкретному випадку. Зображення мертвих чи поранених людей можуть викликати різну реакцію в глядача: з одного боку, фотографії насильства можуть пробудити його, візуально передати жахливу реальність і закликати до почуття відповідальності за зміни, з іншого — вони все частіше притупляють глядача, задовольняють сенсаційність деяких реципієнтів і можуть знову неконтрольовано зіткнутися травмованих жертв і родичів із подією.

Цікавий погляд свого часу висловив український дослідник В. Долецький, висвячує питання вшанування пам'яті померлих і форми її реалізації в контексті суспільних відносин. Він зазначив, що кожен

має невід'ємне право на пам'ять як частину змісту права на життя і яке реалізується у наступних формах: шанобливого ставлення до його тіла після смерті; шанобливого ставлення до його волі щодо способу та місця його поховання, якщо не виникли обставини, за яких виконання волевиявлення померлого неможливе; шанобливого ставлення до його волі щодо форми закріплення пам'яті про нього; збереження його імені та сформованих ним самим (образом життя та результатами діяльності) і суспільством уявлень про нього. (2009, с. 231)

Це підтверджує нашу позицію, що повага до тіла померлого є невід'ємним правом кожної людини, а гідне ставлення до неї також поширюється

на вшанування її пам'яті, що пов'язується з місцем поховання та його належним облаштуванням. І хоча на державному рівні увічнення пам'яті та подвигу загиблих у боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України не викликає сумнівів, на ментальному й етичному рівнях виникають певні труднощі.

Отже, є кілька точок зору щодо того, як зростання кількості зображень та інформації про церемоніал прощання із загиблими військовими впливає на суспільство, приділяючи особливу увагу питанням етики, нерівності та ефективності цих зображень у сприянні соціальним змінам.

Висновки. Протягом повномасштабного вторгнення РФ на територію України медіа щодня стикаються з чутливими темами, тому виникають труднощі в коректному висвітленні такого контенту, а медіа не завжди здатні повідомляти про складні теми або трагедії без травматичних елементів і з дотриманням етичних стандартів. Вважаємо, що розвиток візуальних технологій сприяє глобалізації свідомості, допомагаючи краще розуміти проблеми інших людей та розширюючи наше уявлення про людяність і вразливість. Однак також наголошуємо на існуванні нерівності у виробництві й розповсюдженні медіаінформації, маніпуляції інформацією та порушеннях прав людини з боку влади і медіа. Зважаючи на збільшення кількості чутливих тем у пресі, проблема нерівності та контролю над інформацією залишається. Крім того, політична та суспільна воля перетворювати емоційні реакції на конкретні дії залишається обмеженою. Однак інтерпретація фотографій у медіа, особливо тих, що відображають насильство чи страждання, може бути непередбачуваною. Публікація таких зображень здатна призвести до несподіваних наслідків. Жахи війни на деякий час стають повсякденністю сучасного життя, що може стати проблемою для подальшого відновлення психічного благополуччя українського суспільства.

Зважаючи на незначну кількість напрацьованих учених щодо етичних аспектів візуального контенту у сфері українського журналістикознавства та відсутність системних комплексних досліджень на рівні державного регулювання цього процесу, воно є своєчасним й актуальним в реаліях сьогодення та потребує подальшої наукової рефлексії.

Покликання

Батаєва, К. (2017). *Соціальна візуалістика і медіа-візуальність*. Кондор.

Букет, Є. (2024, 11 травня). *На щиті: правила поховання і поминання полеглих військовослужбовців*. АрміяInform. <https://armyinform.com.ua/2024/05/11/na-shyti-pravylo-pohovannya-i-pomynannya-poleglyh-vijskovosluzhbovcziv>

Воробйов, Є., Гринишак, М., & Бурмагін, О. (2022, 20 грудня). *Без зайвих кадрів: юридичні аспекти фото- та відеозйомки*. Платформа прав людини. <https://ppl.org.ua/bez-zajvix-kadriv-yuridichni-aspekti-foto-ta-vidoezjomki.html>

Глушко, А. (2017). Візуалізація збройного конфлікту в українських мережевих ЗМК як фактор медіатравми. У Ю. Чаплінська (Ред.), *Медіатравма в умовах інформаційної*

війни: психологічний та педагогічний аспекти. <http://mediaosvita.org.ua/book/glushko-a-v-vizualizatsiya-zbrojnogo-konfliktu-v-ukrayinskyh-merezhevyyh-zmk-yak-faktor-mediatravmy>

Детектор медіа. (2021, 17 лютого). *«Журнал Житомира» порушив Кодекс етики, опублікувавши фото повішеного*. <https://detector.media/community/article/184945/2021-02-17-mediachek-zhurnal-zhytomyra-porushyv-kodeks-etyku-opublikuvavshy-foto-povishenogo>

Дмитрюк, В. (2019). Фотофольклорні аспекти модерних обрядів переходу: від приватних до публічних практик. На матеріалах Одещини. *Народознавчі зошити*, 5, 1274–1285. <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1274>

Долецький, В. (2009). Право на пам'ять як частина змісту права на життя: постановка проблеми. *Форум права*, 3, 227–232.

Жінки в медіа. (2024, 27 червня). *«Жінки в медіа» долучились до розробки рекомендацій КЖЕ щодо висвітлення поховань українських військових*. <https://wim.org.ua/materials/cje-recommendation>

Зубова, А. (2023, 20 грудня). *Церемонія прощання з загиблими військовими у Кропивницькому: дискусії та пропозиції*. Медіаграмотність у регіонах України. <https://milukraine.net/2023/12/czeremoniya-proshhannya-z-zagyblymy-vijskovymy-u-kropyvnyczkomu-dyskusiyi-ta-propozyciyi>

Ільків, Я. (2023, 13 вересня). *«Похорони воїнів важливі не лише для їхніх родин». Що варто знати про традиції прощання із загиблими*. Платформа пам'яті Меморіал. <https://tinyurl.com/угх9wv33>

Комісія з журналістської етики. (2024, 30 квітня). *Правила висвітлення прощань із загиблими воїнами*. <https://cje.org.ua/news/pravylo-vysvitleniya-proshchan-iz-zahyblymy-voinamy>

Кузьменко, Л., Куш, Л., Дворовий, М., & Погорелов, О. (Ред.). (2022). *Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики: Аналітично-довідковий збірник*. Комісія з журналістської етики.

Лисенко, Л. (2023). Криза етики візуальної репрезентації війни (вимір фотографії). *Образ*, 3, 37–46. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3\(43\)-37-46](https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3(43)-37-46)

Малай, К. (2021, 1 грудня). *Навіщо в СРСР фотографували похорон*. *Історія дивного звичаю*. OBOZ.UA. <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/navischo-vsrsr-fotografuvati-pohoron-istoriya-divnogo-zvichayu.htm>

Мельник, В. (2023, 16 березня). *Воєнна етика: новий виклик. Як війна змінила наше сприйняття «тяжких» фото та чи нормально це*. Вікна. <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/shho-take-voyenna-etyka-ta-chy-mozhna-fotografuvaty-gore-royasnennya>

Мельник, В. (2024, 9 вересня). *(Не) публікуй фото загиблих дітей: де фіксація злочину переходить межі етики*. Вікна. <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/chy-mozhna-publikuvaty-foto-zagyblyh-vidpovid-otara-dovzhenka>

Про внесення змін до Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» щодо військового поховального ритуалу, Закон України № 1622-IX (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1622-20#Text>

Філіпова, Г. (2021). *Фото post mortem. Між пам'яттю та вигадкою*. Бабай. <https://babai.co.ua/articles/foto-post-mortem-mizh-pam-yattyu-ta-vigadkoju>

Цивільний кодекс України. Кодекс України № 435-IV (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Червінчук, А. (2021). *Кримінальна проблематика у ЗМІ. Конспект лекцій для студентів спеціальності 061 «Журналістика»*. Видавець С. Л. Назарчук.

Azoulay, A. A. (2019). *Potential history: Unlearning imperialism*. Verso.

Balzer, S. P. (2013). *Leichen auf Seite Eins? Gewaltfotos und Bildethik: deutsche und spanische Qualitätszeitungen im Vergleich*. AV Akademikerverlag.

Hanusch, F. (2013). Sensationalizing death? Graphic disaster images in the tabloid and broadsheet press. *European Journal of Communication*, 28(5), 497–513. <https://doi.org/10.1177/0267323113491349>

Jackson, A. (2021, November 10). *The history of postmortem photography* — JSTOR Daily. JSTOR Daily. <https://daily.jstor.org/the-history-of-postmortem-photography>

Morcate, M. (2012). Duelo y fotografia post-mortem. Contradicciones de una práctica vigente en el siglo XXI. *Sans Soleil*, 4, 168–181.

Morse, T. (2013). Covering the Dead: Death images in Israeli newspapers — ethics and praxis. *Journalism Studies*, 15(1), 98–113. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.783295>

Silva, M. F. S., & Eldridge II, S. A. (2020). *The Ethics of Photojournalism in the Digital Age*. Routledge.

Stanley, L. & Wise, S. (2011). The domestication of death: The sequestration thesis and domestic figuration. *Sociology*, 45(6), 947–962. <https://doi.org/10.1177/0038038511416153>

West, N. M. (1996). Camera fiends: Early photography, death, and the supernatural. *The Centennial Review*, 40(1), 170–206. <https://www.jstor.org/stable/23740730>

Zelizer, B. (2007). On “having been there”: “Eyewitnessing” as a journalistic key word. *Critical Studies in Media Communication*, 24(5), 408–428. <https://doi.org/10.1080/07393180701694614>

References (translated and transliterated)

- Azoulay, A. A. (2019). *Potential history: Unlearning imperialism*. Verso.
- Balzer, S. P. (2013). *Leichen auf Seite Eins? Gewaltfotos und Bildethik: deutsche und spanische Qualitätszeitungen im Vergleich*. AV Akademikerverlag.
- Bataieva, K. (2017). *Sotsialna vizualistyka i media-vizualnist* [Social visuals and media visuality]. Kondor.
- Buket, Ye. (2024, May 11). *Na schyty: pravyla pokhovannia i pomynannia polehlykh viiskovosluzhbovtiv* [On the shield: Rules for burying and commemorating fallen soldiers]. *Armiainform*. <https://armyinform.com.ua/2024/05/11/nashhyti-pravyla-pohovannya-i-pomynannya-poleglyh-vijskovosluzhbovtiv>
- Chervynchuk, A. (2021). *Kryminalna problematyka u ZMI: Konспект лекtsii dlia studentiv spetsialnosti 061 “Zhurnalistyka”* [Criminal issues in the media: Lecture notes for students of specialty 061 “Journalism”].
- Commission on Journalism Ethics. (2024, April 30). *Pravyla vysvitlennia proshchan iz zahyblymy voinamy* [Rules for covering farewells to fallen soldiers]. <https://cje.org.ua/news/pravyla-vysvitlennia-proshchan-iz-zahyblymy-voinamy>
- Detector media. (2021, February 17). *“MediaCheck”: “Zhurnal Zhytomyra” porushyv Kodeks etyky, opublikuvavshy foto povishenoho* [“MediaCheck”: “Journal of Zhytomyr” violated the code of ethics by publishing a photo of a hanged person]. <https://detector.media/community/article/184945/2021-02-17-mediachek-zhurnal-zhytomyra-porushyv-kodeks-etyky-opublikuvavshy-foto-povishenoho/>
- Dmytriuk, V. (2019). *Fotofolklorni aspekty modernykh obriadiv perekhodu: vid pryvatnykh do publichnykh praktyk. Na materialakh Odeshchyny* [Photo-folklor aspects of modern rites de passage: from private to public practices based on materials from Odessa region]. *Narodoznavchi zoshyty*, 5, 1274–1285. <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1274>
- Doletskiy, V. (2009). *Pravo na pamiat yak chastyna zmistu prava na zhyttia: postanovka problemy* [Right on memory as part of maintenance of right on life: problem statement]. *Forum prava*, 3, 227–232.
- Filipova, H. (2021). *Foto post mortem. Mizh pamiattiu ta vyhadkoiu* [Post mortem photography: Between memory and fiction]. Babai. <https://babai.co.ua/articles/foto-post-mortem-mizh-pam-yattyu-ta-vigadkoiu>
- Hanusch, F. (2013). Sensationalizing death? Graphic disaster images in the tabloid and broadsheet press. *European Journal of Communication*, 28(5), 497–513. <https://doi.org/10.1177/0267323113491349>
- Hlushko, A. (2017). *Vizualizatsiia zbroinoho konfliktu v ukrain-skykh merezhevykh ZMK yak faktor mediatravmy* [Visualization of armed conflict in Ukrainian online media as a factor of media trauma]. In Yu. Chaplinska (Ed.), *Mediatravma v umovakh informatsiinoi viiny: psikhologichni ta pedahohichni aspekty*. <http://mediaosvita.org.ua/book/glushko-a-v-vizualizatsiia-zbrojnogo-konfliktu-v-ukrayinskykh-merezhevyyh-zmk-yak-faktor-mediatravmy>
- Ilkiv, Ya. (2023, September 13). *“Pokhorony voiniv vazhlyvi ne lyshe dlia yikhnikh rodyn”. Shcho varto znaty pro tradytsii proshchannia iz zahyblymy* [“Funerals of Soldiers are important not only for their families”. What You should know about traditions of honoring the fallen]. *Platforma pamiat Memorial*. <https://tinyurl.com/yxr9wv33>
- Jackson, A. (2021, November 10). *The history of postmortem photography — JSTOR Daily*. *JSTOR Daily*. <https://daily.jstor.org/the-history-of-postmortem-photography>
- Kuzmenko, L., Kushch, L., Dvorovyi, M., & Pohorelov, O. (Eds.). (2022). *Samorehuliatyia ukrainykykh media pid chas dii voien-noho stanu v Ukraini. Z dosvidu roboty Komisii z zhurnalistskoi etyky: Analitichno-dovidkovyi zbirnyk* [Self-regulation of Ukrainian media during martial law in Ukraine. From the work experience of the Commission on journalistic ethics: Analytical and reference collection]. *Komisiia z zhurnalistskoi etyky*.
- Lysenko, L. (2023). *Kryza etyky vizualnoi reprezentatsii viiny (vymir fotografii)* [The ethics’ crisis of visual representation of war (the photography’s dimension)]. *Obraz*, 3, 37–46. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3\(43\)-37-46](https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3(43)-37-46)
- Malai, K. (2021, December 1). *Navishcho v SRSR fotohrafuvaly pokhoron. Istoriia dyvnogo zvychaiu* [Why funerals were photographed in the USSR: The story of a strange custom]. *OBOZ.UA*. <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/navishcho-v-srsr-fotografuvali-pokhoron-istoriya-divnogo-zvychayu.htm>
- Melnyk, V. (2023, March 16). *Voienna etyka: novyi vyklyk. Yak viina zminyla nashe spryiniattia «tiazhkykh» foto ta chy normalno tse* [War ethics: a new challenge. How the war has changed our perception of «disturbing» photos and whether it’s normal]. *Vikna*. <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/shho-take-voyenna-etyka-ta-chy-mozhna-fotografuvaty-gore-poyasnennya>
- Melnyk, V. (2024, September 9). *(Ne) publikui foto zahyblykh ditei: de fiksatsiia zlochynu perekhodyt mezhi etyky*. [(Do not) publish photos of deceased children: where crime documentation crosses the boundaries of ethics]. *Vikna*. <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/chy-mozhna-publikuvaty-foto-zagyblyh-vidpovid-otara-dovzhenka>
- Morcate, M. (2012). *Duelo y fotografia post-mortem. Contradicciones de una práctica vigente en el siglo XXI. Sans Soleil*, 4, 168–181.
- Morse, T. (2013). Covering the Dead: Death images in Israeli newspapers — ethics and praxis. *Journalism Studies*, 15(1), 98–113. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.783295>
- Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro Statut harmizonnoi ta vartovoi sluzhb Zbroinykh Syl Ukrainy” shchodo viiskovoho pokhvalnogo rytualu [On amending the Law of Ukraine “On the Charter of garrison and guard services of the Armed Forces of Ukraine” regarding the military funeral ritual], Law of Ukraine #1622-IX (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1622-20#Text>
- Silva, M. F. S., & Eldridge II, S. A. (2020). *The Ethics of Photojournalism in the Digital Age*. Routledge.
- Stanley, L. & Wise, S. (2011). The domestication of death: The sequestration thesis and domestic figuration. *Sociology*, 45(6), 947–962. <https://doi.org/10.1177/0038038511416153>
- Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Code of Ukraine #435-IV (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- Vorobiov, Ye., Hrynyshak, M., & Burmahin, O. (2022, December 20). *Bez zaivnykh kadriv: yurydychni aspekty foto- ta videoziomky* [Without extra shots: Legal aspects of photo and video recording]. *Platforma prav liudyny*. <https://ppl.org.ua/bez-zajvix-kadriv-yuridichni-aspekti-foto-ta-videoziomki.html>
- West, N. M. (1996). Camera fiends: Early photography, death, and the supernatural. *The Centennial Review*, 40(1), 170–206. <https://www.jstor.org/stable/23740730>
- Women in Media. (2024, June 27). *“Zhinky v media” doluchylys do rozrobky rekomendatsii KZhE shchodo vysvitlennia pokhovan ukrainykykh viiskovykh* [“Women in Media” contributed to the development of recommendations by the Commission on Journalism Ethics regarding coverage of the burials of ukrainian soldiers]. <https://wim.org.ua/materials/cje-recommendation>
- Zelizer, B. (2007). On “having been there”: “Eyewitnessing” as a journalistic key word. *Critical Studies in Media Communication*, 24(5), 408–428. <https://doi.org/10.1080/07393180701694614>
- Zubova, A. (2023, December 20). *Tseremoniia proshchannia z zahyblymy viiskovymy u Kropyvnytskomu: dyskusii ta propozyitsii* [Military burial ceremony in Kropyvnytskyi: discussions and decisions]. *Media Literacy in Ukraine’s Regions*. <https://milukraine.net/2023/12/czeremoniya-proshchannya-z-zagyblymy-vijskovymy-u-kropyvnytskomu-dyskusiyi-ta-propozytsiyi>

Olga Peleshok

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine

MILITARY BURIAL CEREMONY. ETHICAL NOMINATIONS OF SENSITIVE VISUAL CONTENT IN THE MEDIA

The relevance of this research is underscored by the importance of studying sensitive visual content in the media and understanding how it is covered in journalism. This article aims to identify and analyze negative trends in the ethical handling of sensitive content, specifically regarding the photographic representation of farewell ceremonies for Ukrainian soldiers. The subject of the research is the ethical aspects of visual content in Ukrainian media. The analysis focuses on the importance of context, the possibility of documenting events through photography and its inherent subjectivity, the emotional weight a photograph carries, its impact on the viewer, the recording of human rights violations, and the ethical issues surrounding the coverage of farewell ceremonies for fallen soldiers. The research employs general scientific methods and techniques, including empirical and systematic analysis as well as analytical, comparative, and descriptive methods.

The results of the study. The ethical principles of journalism have always been relevant. However, with the onset of the war in 2014 and the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in February 2022, these issues have become even more significant and have gained new meaning. To date, there is no comprehensive research in Ukraine addressing the ethical principles of journalism concerning the publication of visual materials concerning war victims. The ethical standards for publishing images of military funerals of those who died as a result of Russian aggression remain ambiguous. This topic requires serious reflection in today's media environment, where sensitive content is frequently aired. It is crucial to explore and define the boundary between the necessity of using photographs to substantiate war crime evidence and the ethics of disseminating emotionally charged images in their original form.

It has been noted that the media often do not take into account the potential impact of photos from the funerals of fallen soldiers on their audience. Some viewers may prefer not to see close-up images of soldiers in coffins. The research suggests that retouching such photos (e.g., blurring the face) would be a professional approach, as the depiction of farewell ceremonies can significantly affect the grieving process of the deceased's relatives and loved ones. Thus, media images of military funerals should be presented to encourage thoughtful consideration rather than incidental shock or distress.

Keywords: media; journalism; photography; ethics; ethical principles; sensitive content; visual content; Russia-Ukraine war; military; burial; military funeral.

Стаття надійшла до редколегії 14.10.2024